IJARSCT
ISSN: 2581-9429
International Journal of Advanced Research in Science, Communication and Technology
International Open-Access, Double-Blind, Peer-Reviewed, Refereed, Multidisciplinary Online Journal
Volume 5, Issue 1, March 2025
Impact Factor: 7.67

नविन शिक्षण धोरण आणि उच्च शिक्षणातील आव्हाने व उपाय योजना

Asst. Prof. Savita B. Chavhan
Matoshri Anjanabai Mundafale College of Social Work, Narkhed Dist.Nagpur
chavhansb15@gmail.com

प्रस्तावना:-

राष्ट्रीय शिक्षण धोरण २०२०, जो भारतातील शिक्षण व्यवस्थेत सुधारणा करण्यासाठी एक व्यापक चौकट आहे . २९ जुलै २०२० रोजी केंद्रीय मंत्रिमंडळाने याला मंजुरी दिली आणि २१ व्या शतकाच्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी भारताच्या शिक्षण व्यवस्थेत परिवर्तन घडवून आणण्याचे उद्दिष्ट आहे. हे धोरण शिक्षणासाठी समग्र, बहुविद्याशाखीय आणि लवचिक दृष्टिकोनावर भर देते, ज्यामध्ये मूलभूत साक्षरता आणि संख्याशास्त्र, व्यावसायिक प्रशिक्षण आणि तंत्रज्ञानाचा वापर यावर लक्ष केंद्रित केले जाते.

उच्च शिक्षण क्षेत्रात अनेक आव्हाने आहेत, जसे की वाढती मागणी, संसाधनांची कमतरता, शिक्षणाचा दर्जा, आणि रोजगाराच्या संधी. या आव्हानांवर मात करण्यासाठी, सरकारने आणि शिक्षण संस्थांनी विविध उपाययोजना करणे आवश्यक आहे. उच्च शिक्षणातील अडचणी समजुन घेऊन अडचणीवर मात करून उपाय योजना करणे आवश्यक आहे

जागतिक स्तरावर देखीलउच्च शिक्षणासमोर अनेक आव्हाने आहेत, ज्यात प्रवेश, परवडणारी क्षमता, गुणवत्ता आणि प्रासंगिकता यासारख्या समस्यांचा समावेश आहे . ही आव्हाने बहुआयामी आहेत आणि वेगवेगळ्या प्रदेशांमध्ये आणि संस्थांमध्ये वेगवेगळी आहेत, परंतु सामान्य विषयांमध्ये

वाढता खर्च, घटती नोंदणी, नवोपक्रमाची गरज आणि पदवीधरांना आधुनिक कार्यबलासाठी तयार करणे समाविष्ट आहे

उद्देश -

१.NEP बाबत उच्च शिक्षणात विद्यार्थाच्या अभ्यासक्रमा विषयी माहिती जाणून घेणे.

२.उच्च शिक्षणाबाबत केंद्र व राज्य सरकारची भुमिका अभ्यासणे.

उपकल्पना-

१. उच्च शिक्षणाविषयी विद्यार्था मध्ये जाणीव जागृती करणे.

२.उच्च शिक्षणाबाबत शासनाची भुमिका अत्यंत प्रभावशील आहे.

नवीन शिक्षण धोरणाची मुख्य उद्दिष्ट्ये:

सर्वांसाठी शिक्षण:

शिक्षण हा मूलभूत अधिकार आहे आणि ते सर्वांसाठी उपलब्ध असावे. तसेच ते गुणवत्तापूर्ण असावे शिक्षणामध्ये सुधारणा करून ते अधिक प्रभावी आणि उपयुक्त बनविण्यासाठी 21 व्या शतकानुसार शिक्षनामध्ये बदल करुन विद्यार्थ्यांना 21 व्या शतकातील आव्हानांना तोंड देण्यासाठी तयार करणे गरजेचे आहे

सर्वांसाठी समान संधी:

शिक्षण सर्वांसाठी समान आणि परवडणारे असावे.व्यावसायिक शिक्षनातून कौशल्य विकास व्हावा विद्यार्थ्यांना करिअरसाठी तयार करण्यासाठी व्यावसायिक शिक्षण आणि कौशल्य विकासावर भर देणे.

उच्च शिक्षणातील आव्हाने:

१.वाढती मागणी

उच्च शिक्षण घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांची संख्या वाढत आहे, परंतु जागांची संख्या मर्यादित आहे. त्यामुळे, प्रवेश मिळवणे अधिक कठीण झाले आहे.उच्च शिक्षण संस्थांमध्ये विद्यार्थी संख्येनुसार शिक्षकांची संख्या त्या प्रमाणात वाढत नाही

२.संसाधनांची कमतरता:

अनेक शिक्षण संस्थांमध्ये पुरेसे शिक्षक, ग्रंथालय, प्रयोगशाळा आणि इतर आवश्यक सुविधा नाहीत. उच्च शिक्षण संस्थांमध्ये पुरेसे बजेट, पायाभूत सुविधा, आणि संशोधन सुविधा उपलब्ध नाहीत.उच्च शिक्षण क्षेत्रात प्रशिक्षित आणि अनुभवी शिक्षकांची कमतरता आहे नवीन तंत्रज्ञानाचा अभाव आहे शिक्षणामध्ये नवीन तंत्रज्ञानाचा वापर कमी आहे, ज्यामुळे विद्यार्थ्यांना अद्ययावत ज्ञान मिळत नाही.

३.शिक्षणाचा दर्जा:

काही शिक्षण संस्थांमध्ये शिक्षणाचा दर्जा अपेक्षित नसल्याने, विद्यार्थ्यांना चांगले शिक्षण मिळत नाही. शैक्षणिक धोरणे तयार करून उपयोग नाही तर त्यांची प्रभावीपणे अंमलबजावणी करणे आवश्यक आहे.

४.रोजगाराच्या संधी:

शिक्षण पूर्ण केल्यानंतर, विद्यार्थ्यांना त्यांच्या शिक्षणाशी संबंधित नोकऱ्या मिळवण्यात अडचणी येतात. शिक्षण आणि उद्योगाच्या गरजांमध्ये समन्वय नाही, ज्यामुळे विद्यार्थ्यांना नोकरी मिळवण्यात अडचणी येतात.

५.तंत्रज्ञानाचा अभाव:

काही शिक्षण संस्थांमध्ये अद्यापही तंत्रज्ञानाचा पुरेसा वापर केला जात नाही, ज्यामुळे विद्यार्थ्यांना आधुनिक शिक्षण पद्धतींचा अनुभव मिळत नाही. त्यासाठी आर्थिक अडचणी देखील आहेत. गरीब आणि मध्यमवर्गीय कुटुंबातील विद्यार्थ्यांना उच्च शिक्षण घेणे आर्थिकदृष्ट्या शक्य होत नाही.

६.गुणवत्तापूर्ण शिक्षणाचा अभाव:

शिक्षणामध्ये गुणवत्तापूर्ण शिक्षक आणि अभ्यासक्रमाची कमतरता आहे. प्रशिक्षित शिक्षकांची संख्या कमी आहे, ज्यामुळे विद्यार्थ्यांच्या शिकण्याच्या प्रक्रियेवर परिणाम होतो. नवीन तंत्रज्ञानाचा वापर आणि संशोधनाला प्रोत्साहन देणे आवश्यक आहे.उच्च शिक्षण संस्थांमध्ये संशोधन आणि विकासाला प्रोत्साहन देणे आवश्यक आहे.उच्च शिक्षणाची गुणवत्ता सुधारण्याची गरज आहे.

७.निधीची कमतरता:

उच्च शिक्षण संस्थांना पुरेसा निधी मिळत नाही, ज्यामुळे त्यांना आवश्यक सुविधा आणि संसाधने उपलब्ध होत नाहीत. संशोधनासाठी निधीची कमतरता असल्यामुळे, नवीन ज्ञान आणि तंत्रज्ञानाचा विकास मंदावतो.संशोधन अगदी लहान प्रकल्पातून होणे आवशक आहे जेणेकरून सर्व स्तरातून सहभाग वाढवला जाऊ शकतो आणि त्या प्रमाणे निधीची उपलब्धता देखील करण्याची तरतूद असावी त्याचे अधिकार एकवटलेले नसावे. गरजेनुसार ते अधिकार वापरले जावे ज्यातून नवीन संशोधाकाला प्रोत्साहन मिळेल.

८.सामाजिक-आर्थिक असमानता:

गरीब आणि मागासलेल्या भागांतील विद्यार्थ्यांना उच्च शिक्षणापर्यंत पोहोचणे कठीण आहे. सामाजिक-आर्थिक पार्श्वभूमीमुळे, काही विद्यार्थ्यांना शिक्षणासाठी आवश्यक संसाधने आणि संधी

मिळत नाहीत. शिक्षण समाजाच्या गरजांशी जोडलेले असावे समाजाभिमुख शिक्षणाची आज आवशक्यता आहे

९.वाढती बेरोजगारी:

उच्च शिक्षण घेतलेल्या विद्यार्थ्यांमध्ये बेरोजगारीचे प्रमाण वाढत आहे. शिक्षण आणि उद्योगांमधील संबंध कमी असल्यामुळे, विद्यार्थ्यांना अपेक्षित रोजगार मिळत नाही.त्यामुळे गुन्हेगारी आणि नाकर्तेपणा वाढत आहे. हाताला कामच नसेल तर विचार शक्ती कमकुवत होते आणि आळस, चीडचीडेपणा यामुळे नैराश्य आणि पर्यायाने बेरोजगारी वाढते हे कुठे तरी थांबवता आले पाहिजे.यासाठी नवीन शिक्षण धोरणाची प्रभावी अंमलबजावणी करणे अत्यंत गरजेचे आहे

उपाय योजना:

१. जागा वाढवणे:

उच्च शिक्षण संस्थांमध्ये जागांची संख्या वाढवणे आवश्यक आहे, जेणेकरून जास्त विद्यार्थ्यांना प्रवेश मिळू शकेल.

२. संसाधने उपलब्ध करणे:

शिक्षण संस्थांना आवश्यक असलेले शिक्षक, ग्रंथालय, प्रयोगशाळा आणि इतर सुविधा उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे. उच्च शिक्षण संस्थांमध्ये पुरेसे बजेट, पायाभूत सुविधा, आणि संशोधन सुविधा उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे

३. शिक्षणाचा दर्जा सुधारणे:

शिक्षकांच्या प्रशिक्षणावर भर देणे, अभ्यासक्रम अद्ययावत करणे आणि शिक्षणाच्या पद्धतींमध्ये सुधारणा करणे आवश्यक आहे.

४. कौशल्य विकास:

विद्यार्थ्यांना त्यांच्या शिक्षणाशी संबंधित कौशल्ये शिकवण्यासाठी विशेष अभ्यासक्रम सुरू करणे आवश्यक आहे, जेणेकरून त्यांना चांगल्या नोकऱ्या मिळतील.

५. तंत्रज्ञानाचा वापर

शिक्षणामध्ये तंत्रज्ञानाचा जास्तीत जास्त वापर करणे, जसे की ऑनलाइन अभ्यासक्रम, ई-लर्निंग आणि डिजिटल संसाधने. ऑनलाइन शिक्षण आणि डिजिटल संसाधनांचा वापर करून, शिक्षणाचा प्रसार करणे आवश्यक आहे.नवीन तंत्रज्ञानाचा वापर करून, शिक्षण अधिक प्रभावी आणि आकर्षक बनवणे आवश्यक आहे. तंत्रज्ञानाचा वापर करून, शिक्षणाचे मूल्यांकन करणे आणि विद्यार्थ्यांच्या प्रगतीचा मागोवा घेणे आवश्यक आहे.

६. आर्थिक सहाय्य

गरीब आणि मध्यमवर्गीय विद्यार्थ्यांना शिष्यवृत्ती,कर्ज आणि इतर आर्थिक सहाय्य योजना उपलब्ध करून देणे. तसेच सर्व प्रक्रिया सोपी आणि सोयीची करणे.

७.शिक्षण धोरण:

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० मध्ये उच्च शिक्षणातील आव्हाने आणि उपाययोजनांवर भर देण्यात आला आहे, त्या धोरणाची अंमलबजावणी करणे आवश्यक आहे.शिक्षणात परस्परांना मदत करण्याची आणि शिकण्याची संधी उपलब्ध करून देणे.

८.शिक्षणामध्ये सुधारणा:

शिक्षणामध्ये गुणवत्ता सुधारण्यासाठी, शिक्षकांना प्रशिक्षण देणे आवश्यक आहे. नवीन तंत्रज्ञानाचा वापर करून, शिक्षण अधिक प्रभावी आणि आकर्षक बनवणे आवश्यक आहे. अभ्यासक्रम अद्ययावत करणे आणि विद्यार्थ्यांच्या गरजांनुसार बदल करणे आवश्यक आहे.शिक्षण आणि उद्योगाच्या गरजांमध्ये समन्वय साधणे, ज्यामुळे विद्यार्थ्यांना नोकरी मिळण्यास मदत होईल.

९.संशोधनाला प्रोत्साहन:

उच्च शिक्षण संस्थांना पुरेसा निधी उपलब्ध करूनदेणे आवश्यक आहे. संशोधनासाठी प्रोत्साहनपर योजना सुरू करणे आवश्यक आहे. नवीन ज्ञान आणि तंत्रज्ञानाचा विकास करण्यासाठी, संशोधकांना आवश्यक सुविधा आणि संसाधने उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे. उच्च शिक्षण संस्थांमध्ये संशोधन आणि विकासाला प्रोत्साहन देण्यासाठी अधिक निधी उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे

१०. सामाजिक-आर्थिक समानता:

गरीब आणि मागासलेल्या भागांतील विद्यार्थ्यांना शिष्यवृत्ती आणि इतर आर्थिक सहाय्य देणे आवश्यक आहे.शैक्षणिक संस्थांनी, सामाजिक-आर्थिकदृष्ट्या मागासलेल्या विद्यार्थ्यांसाठी विशेष योजना सुरू करणे आवश्यक आहे. १२.रोजगाराभिमुख शिक्षण:

शिक्षण आणि उद्योगांमधील संबंध वाढवणे आवश्यक आहे. विद्यार्थ्यांना उद्योगांमध्ये इंटर्नशिप आणि प्रशिक्षण संधी उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे. नवीन उद्योजकता आणि कौशल्य विकासाला प्रोत्साहन देणे आवश्यक आहे.

११. गुणात्मक शिक्षणावर भर:

उच्च शिक्षणाची गुणवत्ता सुधारण्यासाठी शिक्षकांच्या प्रशिक्षणावर भर देणे आवश्यक आहे. शिक्षण समाजाच्या गरजांशी जोडलेले असावे, ज्यामुळे विद्यार्थ्यांना समाजाच्या विकासात योगदान देता येईल.उच्च शिक्षण संस्थांमध्ये स्वायत्तता असावी. उच्च शिक्षण संस्थांना अधिक स्वायत्तता देणे, ज्यामुळे त्यांना त्यांच्या गरजांनुसार निर्णय घेता येतील.शिक्षणामध्ये नाविन्यपूर्णता असली म्हणजे शिक्षणामध्ये नवीन आणि नाविन्यपूर्ण पद्धतींचा वापर करणे, जसे की समस्या-आधारित शिक्षण, आणि प्रकल्प-आधारित शिक्षण. त्याचबरोबरविद्यार्थी-शिक्षक गुणोत्तर सुधारणे देखील

IJARSCT
International Journal of Advanced Research in Science, Communication and Technology
International Open-Access, Double-Blind, Peer-Reviewed, Refereed, Multidisciplinary Online Journal
ISSN: 2581-9429
Volume 5, Issue 1, March 2025
Impact Factor: 7.67

आवश्यक आहे.उच्च शिक्षण संस्थांमध्ये विद्यार्थी-शिक्षक गुणोत्तर सुधारण्यासाठी अधिक शिक्षकांची नियुक्ती करणे आवश्यक आहे.

समारोप

या उपाययोजनांच्या माध्यमातून, उच्च शिक्षण क्षेत्रातील आव्हानांवर मात करता येईल आणि विद्यार्थ्यांना चांगले शिक्षण आणि उज्ज्वल भविष्य मिळू शकेल.

तसेच नवीन शिक्षण धोरणातील बदलाचा सर्व स्तरातून स्वीकार करुन त्याची प्रभावी अंमलबजावणी काटेकोरपणे झाली तरच आपल्याला हवे ते अपेक्षित बदल सध्या करता येऊ शकतील.

प्रस्तुत लेखातुन नवीन शिक्षण धोरण त्यातील बदल, शासनाची भुमिका मांडण्याचा आणि उच्च शिक्षण क्षेत्रातील अडचणी, आव्हाने, आणि त्या अनुषंगाने उपाययोजना सुचवण्याचा प्रयत्न केला आहे.

संदर्भ सुची:

१.शिक्षण मंत्रालय, भारत सरकारचे राष्ट्रीय शिक्षण धोरण २०२०.

२.राष्ट्रीय शिक्षण धोरण २०२० google लिंक.

३.डॉ.बी.डी. कुलकर्णी यांचे "आर्थिक विचार व विचारवंत"डायमंड पब्लिकेशन्स

४.NEP 2020: Issues, Challenges and Remedies Rajshri Publication Udgir.

५..ISSUES AND CHALLENGES IN HIGHER EDUCATION SYSTEM(Researchgate).